

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ ΕΛΥΤΗ¹

*Πάντα κοντά στη θάλασσα
Νιάτα στα βράχια επάνω, σπῆθος
Με σπῆθος πρὸς τὸν ἄνεμο
(Προσανατολισμοί, «Ἐπέτειος», σ. 22)*

Παιδί της θάλασσας, ὁ Ὀδυσσεύς Ἀλεπουδέλης, γεννημένος στὸ Ἡράκλειο τῆς Κρήτης τὸ 1911, με καταγωγή ἀπὸ τὴ Λέσβο ἀπὸ τὸν πατέρα καὶ τὴ μητέρα του, θὰ ζήσει πάντα κοντά στη θάλασσα. Τὸ 1917, ὁ πατέρας Παναγιώτης Ἀλεπουδέλης μεταφέρει τὴν οἰκογενειακὴ ἐπιχείρηση σαπωνοποιίας ἀπὸ τὴν Κρήτη στὸν Πειραιᾶ, καὶ ἔτσι ἡ οἰκογένεια θὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἀθήνα. Τὰ πρώτα καλοκαίρια τῆς ζωῆς του πέρασαν στὴν Κρήτη, στὴ Λέσβο καὶ στὶς Σπέτσες. Ἔτσι, ἡ ζωὴ τοῦ Ὀδυσσεύα καὶ τῶν ἄλλων πέντε ἀδελφῶν του θὰ μείνει «πέτρα ταμένη στὸ ὑγρὸ στοιχείο, γειτονιὰ στὶς ἄγκυρες», ὅπως θὰ δηλώσει με τὴν ποιητικὴ του γραφίδα ὁ ἴδιος στοὺς *Προσανατολισμούς*.

Ὁ Ὀδυσσεύς Ἐλύτης εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους Ἑλληνες ποιητές, μέλος τῆς λογοτεχνικῆς γενιᾶς τοῦ '30. Δι ακριβῆς τὸ 1960 με τὸ Κρατικὸ Βραβεῖο Ποίησης καὶ τὸ 1979 τιμήθηκε καὶ με τὸ Νόμπελ Λογοτεχνίας. Γνωστὸς γιὰ τὰ ποιητικά του ἔργα *Ἄξιόν Ἔστι*, *Ἥλιος ὁ πρῶτος*, *Προσανατολισμοί*, διαμόρφωσε ἓνα προσωπικὸ ποιητικὸ ἴδιωμα καὶ θεωρεῖται ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀνανεωτὲς τῆς ἑλληνικῆς ποίησης.

1 Τὸ κείμενο δὲν ὑπεισέρχεται στὸ θέμα τῶν μεταφυσικῶν παραδοχῶν καὶ τῶν προσωπικῶν ἐπιλογῶν τοῦ ἰδίου τοῦ Ἐλύτη, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἀμφιλεγόμενο, ἀλλὰ ἐστιάζει στὴ φανερὴ ἐπίδραση τῆς ὀρθόδοξης ὕμνογραφίας, καὶ γενικώτερα τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης, στὸν ποιητικὸ λόγο τοῦ Ἐλύτη.

Πολλὰ ποιήματά του μελοποιήθηκαν, ἐνῶ συλλογές του ἔχουν μεταφρασθεῖ μέχρι σήμερα σὲ πολλὲς ξένες γλώσσες. Ποιὸς ἀπὸ μᾶς δὲν ἔχει τραγουδήσει: «*Τῆς Δικαιοσύνης ἦλιε νοπέ*», «*Ἔνα τὸ χελιδόνι κι ἡ ἄνοιξη ἀκριβή*», «*Τοῦ μικροῦ Βοριά παράγγειλα / νά 'ναι καλὸ παιδάκι*»...

Ὁ Ὀδυσσεύς Ἐλύτης ἀποτελέσει ἓναν ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἐκπροσώπους τῆς λογοτεχνικῆς γενιᾶς τοῦ '30, ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὁποίας ὑπῆρξε τὸ ἰδεολογικὸ δίλημμα ἀνάμεσα στὴν ἑλληνικὴ παράδοση καὶ τὸν εὐρωπαϊκὸ μοντερνισμό. Ὁ ἴδιος ὁ Ἐλύτης χαρακτήριζε τὴ δική του θέση στὴ γενιὰ αὐτὴ ὡς παράξενη, σημειώνοντας χαρακτηριστικὰ στὰ *Ἀνοιχτὰ χαρτιά*: «*Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἤμουνα ὁ στερνὸς μῆς γενιᾶς ποὺ ἔσκυβε στὶς πηγὲς μῆς ἑλληνικότητας, κι ἀπ' τὴν ἄλλη ἤμουν ὁ πρῶτος μῆς ἄλλης, ποὺ δέχονταν τὶς ἐπαναστατικὲς θεωρίες ἐνὸς μοντέρνου κινήματος*». Τὸ ἔργο του ἔχει ἐπανειλημμένα συνδεθεῖ με τὸ κίνημα τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ, ἀν καὶ ὁ Ἐλύτης διαφοροποιήθηκε νωρὶς ἀπὸ τὸν «ὀρθόδοξο» ὑπερρεαλισμὸ ποὺ ἀκολούθησαν σύγχρονοί του ποιητές, ὅπως ὁ Ἄνδρέας Ἐμπειρικός ἢ ὁ Νίκος Ἐγγονόπουλος. Ὁ Ἐλύτης ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὸν ὑπερρεαλισμὸ καὶ δανείστηκε στοιχεῖά του, τὰ ὁποῖα ὡστόσο ἀναμόρφωσε σύμφωνα με τὸ προσωπικὸ του ποιητικὸ ὄραμα, ἄρρηκτα συνδεδεμένο με τὸ λυρικὸ στοιχείο καὶ τὴν ἑλληνικὴ λαϊκὴ παράδοση.

«*Ὦντας στὸν ἐλάχιστο βαθμὸ ποιητικὸς, ἀγάπησα στὸν μέγιστο βαθμὸ τὴν Ποίηση, με τὸν ἴδιο τρόπο ποῦ, ὄντας στὸν ἐλάχιστο βαθμὸ "πατριώτης", ἀγάπησα στὸν μέγιστο βαθμὸ τὴν Ἑλλάδα*», θὰ γράφει ὁ ἴδιος ὁ Ἐλύτης γιὰ τὸν ἑαυτό του στὰ *Ἀνοιχτὰ χαρτιά*.

Ἡ Ἑλλάδα, ὁ ἥλιος, ἡ θάλασσα, ἡ γυναίκα, ὁ ἄνθρωπος, ὁ πόλεμος στὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας εἶναι μερικὰ ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ κυριαρχοῦν στὴν ποίησί του. Κορυφαία του δημιουργία ἡ μεγαλόπνοη σύνθεσή του *Ἄξιόν Ἐστι*. Τὸ *Ἄξιόν Ἐστι* ἀποτελεῖ σταθμὸ στὴν ποίηση τοῦ Ἑλύτη καὶ τὸ μοναδικὸ ἀπὸ τὰ ποιητικὰ του ἔργα ποὺ ἀποκαλύπτει τὴ βαθιὰ γνώση καὶ τὴ σὲ βάθος μελέτη, μεταξύ ἄλλων, τῆς ἑλληνορθόδοξης παράδοσής μας.

Κύριες πηγές τοῦ *Ἄξιόν Ἐστι* εἶναι ἡ *Παλαιὰ* καὶ ἡ *Καινὴ Διαθήκη*, ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ὑμνογραφία (κατ' ἔξοχὴν ὁ Ρωμανὸς ὁ Μελωδός), τὸ Δημοτικὸ Τραγούδι, ὁ *Ἐρωτόκριτος*, ὁ Κάλβος, ὁ Σολωμός, ὁ Παπαδιαμάντης. Περισσότερο ἔμμεση εἶναι ἡ ἐπίδραση τῶν ἀρχαίων κειμένων. Ἔτσι, ἡ σύνδεση τοῦ ἔργου *Ἄξιόν Ἐστι* μετὰ τὴν ὀρθόδοξη ὑμνογραφία δὲν μπορεῖ νὰ μελετηθεῖ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐπίδραση ποὺ ἄσκησαν στὸν ποιητὴ ἡ μελέτη ταυτόχρονα τῆς *Παλαιᾶς* καὶ τῆς *Καινῆς Διαθήκης*. Ἡ ἐπίδραση αὐτὴ εἶναι εὐνόητο ὅτι ἀναφέρεται ὄχι μόνον στὸ περιεχόμενο, ἀλλὰ κυρίως στὴ μορφή.

Ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς χωρίζει τὸ κείμενο σὲ τρία μέρη: «Γένεσις», «Πάθη» καὶ «Δοξαστικόν». Καὶ μόνον ἀπὸ αὐτὸν τὸν τριμερῆ χωρισμὸ ὁ νοῦς μας πηγαινεὶ στὴν *Παλαιὰ Διαθήκη* ἢ στὴ Γέννηση καὶ τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ. Ἐπίσης, ὡς κείμενο, τὸ ἔργο ἀπηχεῖ ἐνσυνείδητα τὴ διάρθρωση μιᾶς Θείας Λειτουργίας καὶ ἐπηρεάζεται ἀπὸ αὐτὴν ὄχι μόνον στὸ ὕφος του, ἀλλὰ καὶ στὴ δομὴ του. Ὁ ὅλος σχηματισμὸς τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου χαρακτηρίζεται τὸ σχέδιο καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ ἀντίληψη τοῦ ποιήματος. Τὰ ἐπιμέρους τμήματα ὀνομάζονται ὕμνοι, ψαλμοί, ἄσματα, ἀναγνώσματα, οἴκοι. Ἀλλά, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Λιγνάδης, «πέραν τοῦ συγκεκριμένου σχεδίου του, τὸ *Ἄξιόν Ἐστι* παρακολουθεῖ κατὰ βῆμα τὴ συμβολικὴ ἱεροπραξία τῆς Λειτουργίας. Δοξολογία στὴ γέννηση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου, ὁ

θρῆνος τῶν παθῶν τοῦ ἀμνοῦ τοῦ αἵροντος τὴν ἁμαρτία τοῦ κόσμου, ὁ ἀναστάσιμος ὕμνος τῆς ἀθανασίας τοῦ κόσμου. Τὸ *Ἄξιόν Ἐστι* ὕμνολογεῖ τὴ νίκη τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ θανάτου, ποὺ εἶναι καὶ τὸ κεντρικὸ “μυστήριον” τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησιαστικῆς τελετουργίας».

Πολλὰ σημεῖα τοῦ κειμένου παραπέμπουν στὴν *Καινὴ Διαθήκη*.

*Στὴν ἀρχὴ τὸ φῶς Καὶ ἡ ὥρα ἡ πρώτη
ποὺ τὰ χεῖλη ἀκόμα στὸν πηλὸ
δοκιμάζουν τὰ πράγματα τοῦ κόσμου...*

Ἔτσι ξεκινᾷ ὁ ποιητὴς τὴ *Γένεση*. Εἶναι σὰν νὰ ἀκοῦμε τὸ «*Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος [...]* ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων» (Ἰω., α' 1, 4).

Ἄλλου γράφει ὁ ποιητὴς: «*Ἐξῆσα τίς ἀκρίδες καὶ τὴ δίψα / καὶ τὰ τραχιά στίς ἀρμοσιές τους δάχτυλα / χρόνους τακτοῦς ὄσους ἡ Γνώση ὀρίζει*»... Ὁ ποιητὴς ἀναφέρεται στὴν ἄσκηση ποὺ προηγεῖται κάθε δημιουργίας. Ὁ νοῦς μας πηγαινεὶ στὸ *Κατὰ Μάρκον* εὐαγγέλιο: «*Καὶ εὐθύς τὸ πνεῦμα αὐτὸν ἐκβάλλει εἰς τὴν ἔρημον. Καὶ ἦν ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ἡμέρας*» (Μάρκ., α' 12-13).

Ἀλλὰ καὶ ἡ σύνδεση μετὰ τὸν Ρωμανὸ τὸν Μελωδὸ εἶναι ἐμφανής:

*Καὶ αὐτὸς ἀλήθεια ποὺ ἤμουνα
Ὁ πολλοὺς αἰῶνες πρὶν
Ὁ ἀκόμη χλωρὸς μέσ στὴ φωτιά...*

θὰ συνεχίσει ὁ ποιητὴς, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Ρωμανό: «*Παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰῶνων Θεός*». «*Εἶπα: με μόνον τὸ σπαθὶ * τοῦ κρύου νεροῦ θὰ παραβγῶ*», ἀντίστοιχο μετὰ τοῦ Ρωμανοῦ (Τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων) «*τὸ ξίφος τὸ ὑγρὸν μὴ πτοοῦμενοι*»...

Ἐπίσης, ὁ πολὺ γνωστός μας καὶ χλιωτραγουδισμένος στίχος «*Τῆς Δικαιοσύνης ἤλιε νοπτέ * καὶ μυρσίνη σὺ δοξαστικὴ / μὴ παρακαλῶ σας μὴ * λησμονᾶτε τὴ χώρα*

μου» είναι φράση καθαρά έκκλησιαστική. Ὁ Ἐλύτης καταφεύγει σὲ μιὰ προσευχή πρὸς τὸν ἥλιο, ποὺ συμβολίζει τὴ δικαιοσύνη, νὰ μὴν ξεχάσει τὴ χώρα του, ποὺ ἔπαθε τόσα πολλά. Ὁ Ρωμανὸς θὰ χρησιμοποιήσει τὴ φράση «ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης», τὸ «Χαῖρε ἀκτίς νοητοῦ ἡλίου» στὴν Ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου ἢ τὸ «Χαῖρε ὄχημα ἡλίου τοῦ νοητοῦ». Ἡ φράση αὐτή, ἐπίσης, ἀπαντᾶται καὶ στὴν εὐχή τοῦ Μεγάλου Βασιλείου (ἀπὸ τὸ Μεσῶριον τῆς Ἀΐρας ποὺ λέγεται στὴ νηστεία τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων): «Κύριε, λάμψον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, νοπέ ἥλιε τῆς δικαιοσύνης». Ἄς θυμηθοῦμε καὶ τὴ φράση ἀπὸ τὸ ἀπολυτίκιό τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ: «... σὲ προσκυνεῖν τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης...». Ἡ ἀπόδοσις, λοιπὸν, τοῦ Χριστοῦ ὡς ἡλίου τῆς δικαιοσύνης εἶναι

ὡση γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὑμολογία μας. Σὲ μιὰ πρώτη ματιὰ, μᾶς θυμίζει τὸ τρίτο τροπάριον ἀπὸ τὴν πρώτη ᾠδὴ ποιήματος τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου ποὺ ψάλλει ἢ Ἐκκλησία μας:

*Ρόδον τὸ Ἀμάραντον
Χαῖρε ἢ μόνη βλαστήσασα...*

Ἀπὸ τὴν ἴδια σειρὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμολογίας, καὶ εἰδικώτερα ἀπὸ τὶς καταβασίεις, «Ἀνοίξω τὸ στόμα μου καὶ πληρωθήσεται Πνεύματος» (ὁ εἰρμὸς εἶναι δημιούργημα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τὰ ὑπόλοιπα τροπάρια τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου), ὁ Ἐλύτης ἔχει πάρει τοὺς στίχους τῆς ἱβ' ᾠδῆς τῶν Παθῶν. Γράφει: «Ἀνοίγω τὸ στόμα μου * κι ἀναγαλλιάζει τὸ πέλαγος...».

Ὁ Ἐλύτης ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὸν ὑπερρεαλισμὸ καὶ δανείστηκε στοιχεῖά του, τὰ ὁποῖα ὥστόσο ἀναμόρφωσε σύμφωνα μὲ τὸ προσωπικὸ του ποιητικὸ ὄραμα, ἄρρηκτα συνδεδεμένο μὲ τὸ λυρικὸ στοιχεῖο καὶ τὴν ἑλληνικὴ λαϊκὴ παράδοσι.

μιὰ εἰκόνα πολὺ γνωστὴ στὴν ὀρθόδοξη ὑμολογία μας. Προφανῶς τὰ ἀκούσματα αὐτὰ τὰ εἶχε ὁ ποιητὴς καὶ τὰ ἀξιοποίησε ποιητικά.

Ἀκόμα, στὸ δέκατο ἄσμα ἀπὸ τὰ Πάθη, ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ Πέμπτο ἀνάγνωσμα «Τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων», διαβάζουμε:

*Τῆς ἀγάπης αἵματα * μὲ πορφύρωσαν
Καὶ χαρὲς ἀνείδωτες * μὲ σκιάσανε
Ὅξειδῶθηκα μὲς στὴ * νοτιὰ
* τῶν ἀνθρώπων*

*Μακρινὴ Μπτέρα * Ρόδο μου Ἀμάραντο.*

Ἡ ἐμφάνισις «Μακρινὴ Μπτέρα Ρόδο μου Ἀμάραντο» ἐπαναλαμβάνεται πολλὰ φορές. Αὐτὴ ἢ παρομοίωσις τῆς Μπτέρας μὲ ἀμάραντο ρόδο εἶναι μιὰ γνώριμη παρομοί-

Τὸ τμήμα τοῦ Ἄξιόν Ἔστι μὲ τὸν τίτλο «Πάθη» μπορεῖ νὰ σταθεῖ δίπλα στὸν Μέγα Παρακλητικὸ Κανόνα, κείμενο ποὺ γράφτηκε τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 13^{ου} αἰῶνα ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας Θεόδωρο Β' Λάσκαρη, στὴ γνωστὴ μορφή τοῦ Κανόνα, δηλαδὴ σὲ ἑννέα ᾠδές. Ἐνα μέρος ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα τῶν «Παθῶν» εἶναι στιχογραφήματα καὶ αὐτὰ κατὰ τὰ πρότυπα τῶν Κανόνων, μὲ τὶς ἐλεύθερες, δηλαδὴ, καὶ μὲ ἀκρίβεια ἐπαναλαμβανόμενες στροφές. Μὲ ἄλλα λόγια, τὰ «Πάθη» ἐμπεριέχουν ἕνα Μεγάλον Παρακλητικὸ Κανόνα.

Ὁ πόλεμος στὴν Ἀλβανία εἶναι ἕνα "terminus post quem" γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ Ἄξιόν Ἔστι. Ἡ συγγραφὴ τοῦ σίγουρα εἶχε ἀρχίσει κατὰ τὴν περίοδο τῆς γερμανικῆς Κατοχῆς, καὶ ἀφοῦ ὁ ποιητὴς εἶχε ἐπιστρέ-

πει από τα βουνά της Αλβανίας, όπου υπήρξε ως ξφεδρος άνθυπολογαγός. Αντίστοιχα, την εποχή του Θεόδωρου Λάσκαρη, και ενώ συνεχιζόταν η φραγκική κατοχή της Κωνσταντινουπόλεως και η πρώην αυτοκρατορία είχε κατακερματιστεί σε λατινικές και ελληνικές επικράτειες, ο λαός που κατοικούσε την ελληνική χερσόνησο και αποτελούσε το επίκεντρο της ὀρθοδοξίας ύφισατο μιά ὀλοκληρωτική ἔφοδο από την πλευρά της Δύσης και του Πάπα, με σκοπό την τέλεια πολιτιστική του ἄλωση, που θα αποτελούσε ἔγγυση για την αντίστοιχη ἔθνική του ἔξάλειψη. Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης αἰτεῖται από τη Θεοτόκο τὴ διάσωση από ὄλους τούς παραπάνω κινδύνους.

Ἀκοῦμε, λοιπόν, στὸν Μεγάλο Παρακλιτικό Κανόνα:

*Οἱ μισούντες με μάτην
βέλεμα και ξίφη και τάφον νύπρέπισαν
και ἐπιζητοῦσι
τὸ πανάθλιον σῶμα σπαράξει μου
και καταβιάσαι πρὸς τὴν γῆν,
Ἄγνι, ἐπιζητοῦσι· ἀλλ' ἐκ τούτων
προφθάσασα, σῶσον με.*

Και διαβάζουμε στὸ Ἄξιόν Ἐστι:

*Ἦρθαν
ντυμένοι «φίλοι»
ἀμέτρπτες φορὲς οἱ ἔχθροί μου
τὸ παμπάλαιο χῶμα πατώντας.
Και τὸ χῶμα δὲν ἔδεσε ποτὲ με τὴ φτέρνα
τους.
Ἦφεραν
τὸν Σοφό, τὸν Οἰκιστὴ και τὸν Γεωμέτρπ
Βίβλους Γραμμάτων και ἀριθμῶν
τὴν πᾶσα Ὑποταγὴ και Δύναμη,
τὸ παμπάλαιο φῶς ἔξουσιάζοντας
Και τὸ φῶς δὲν ἔδεσε ποτὲ με τὴ σκέπη
τους.*

Θέμα τοῦ ἔβδόμου αὐτοῦ ψαλμοῦ εἶναι ἡ Κατοχή. Πολλὲς φορὲς ἔδω ἡ ἀρχαία γῆ

δέχθηκε ξένους, που δὲν μπόρεσαν ποτέ τους νὰ στεριώσουν. Ἦτσι συνέβη και με τὴν τελευταία Κατοχή. Ἦφεραν οἱ Γερμανοὶ μαζί τους τὴν Ἐπιστήμη, τὴν Τεχνική και τὴν «ἐφηρμοσμένη» Βία, θέλοντας νὰ ἔξουσιᾶσουν τὸν τόπο από τὸν ὀποῖο πῆραν τὸ φῶς τους. Ὁμως ποτὲ αὐτὸ τὸ φῶς δὲν τούς φώτισε πραγματικά. Ἦ ελληνική φύση τούς ἀρνίθηκε.

Τὸ τελευταῖο τμῆμα τοῦ Ἄξιόν Ἐστι, που ὀνομάζεται ἔπίσης «Ἄξιόν Ἐστι», ἀντλεί τὴν ἔμπνευσή του από τὰ μεγαλυνάρια τοῦ Παρακλιτικού Κανόνα:

*Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν σε
τὴν Θεοτόκον...*

Ὁ Ἐλύτης γράφει:

*ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ τὸ χέρι τῆς Γοργόνας
που κρατᾶ τὸ τρικάρταρο σὰ νὰ τὸ σῶξει.
[...]
ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ τὸ ξύλινο τραπέζι
τὸ κρασί τὸ ξανθὸ με τὴν κηλῖδα τοῦ ἡλιοῦ
τοῦ νεροῦ τὰ παιχνῖδια στὸ ταβάνι
στὴ γωνιά τὸ φυλλοδεντρο που ἐφημερεῖται
Οἱ λιθιὲς και τὰ κύματα χέρι με χέρι
μιά πατοῦσα που σύναξε σοφία στὴν ἄμμο
ἕνας τζιτζικας που ἔπεισε χιλιάδες ἄλλους
ἡ συνείδηση πάμφωτη σὰν καλοκαίρι.*

Ὁ ποιητὴς δανεῖζεται τὰ ἔκφραστικά μέσα τῆς ὀρθόδοξης βυζαντινῆς ὕμνολογίας, για νὰ μεγαλύνει τὰ ἀπλά στοιχεία τῆς ζωῆς, τὰ καθημερινά, ταπεινά και ἀδιόρατα και πάντοτε ὑπάρχοντα δίπλα μας. Δοξάζει τὸ φῶς τῆς ζωῆς, τὴν ἀνθρώπινη δημιουργία, τὴ χαρὰ και τὴ δύναμη τοῦ ἡλιοῦ, τὰ νησιά και τὴ θάλασσα, τὴς ναυτικές παραδόσεις. Μεγαλύνει τὸ νησιώτικο καλοκαρινὸ τοπίο, τὸ κρασί, τὸ παράλιο σπῖτι, τὴς ξερολιθιὲς, τὴν περιπλάνηση στὴς ἄμμουδιὲς.

Στὴν ὕμνογραφία, ἔπίσης, τοῦ Ἀκάθιστου Ἦμνου, και συγκεκριμένα στοὺς γνωστοὺς σε ὄλους μας «Χαιρετισμοὺς τῆς Θεοτόκου», στηρίζεται και τὸ τελευταῖο τμῆμα τοῦ ἔργου, τὸ «Δοξαστικόν», ὀπου

ὁ ποιητής, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Μεγαλυνάρια, χρησιμοποιεῖ καὶ τοὺς Χαιρετισμούς του, ποὺ ἔχουν τὴν ἴδια ἀρχιτεκτονική, τὴν ἴδια μουσικότητα καὶ τὸ ἴδιο ὕφος μὲ τοὺς Χαιρετισμούς πρὸς τὴ Θεοτόκο:

*ΧΑΙΡΕ ἡ Καιομένη καὶ χαῖρε ἡ Χλωρή
Χαῖρε ἡ Ἀμεταμέλητη μὲ τὸ πρωραῖο σπαθί
Χαῖρε ἡ ποὺ πατεῖς καὶ τὰ σημάδια σβή-
νονται
Χαῖρε ἡ ποὺ ξυπνᾷς καὶ τὰ θαύματα γί-
νονται
Χαῖρε τοῦ παραδείσου τῶν βυθῶν ἡ Ἁγρία
Χαῖρε τῆς ἐρημίας τῶν νήσων ἡ Ἁγία
Χαῖρε ἡ Ὀνειροτόκος χαῖρε ἡ Πελαγινή
Χαῖρε ἡ Ἄγκυροφόρος καὶ ἡ Πενταστέρινη
Χαῖρε μὲ τὰ λυτὰ μαλλιά ἡ χρυσίζοντας τὸν
ἄνεμο
Χαῖρε μὲ τὴν ὠραία λαλιά ἡ δαμάζοντας
τὸν δαίμονα
Χαῖρε ποὺ καταρτίζεις τὰ Μηναιᾶ τῶν κή-
πων
Χαῖρε ποὺ ἀρμόξεις τὴ ζώνη τοῦ Ὀφιούχου
Χαῖρε ἡ ἀκροσπάθιστη καὶ σεμνή
Χαῖρε ἡ προφητικὰ καὶ δαιδαλική.*

Ὁ ποιητής ἀπευθύνει ἐδῶ χαιρετισμὸ πρὸς ἓνα ἐφηβικὸ θηλυκὸ Ἑσὺ, ποὺ σὲ μὰ παραδοσιακὴ εἰκονιστικὴ (Παναγία – Ἑλλάδα – Ἐλευθερία) εἶναι ἓνα σύνθετο τριαδικὸ πλάσμα, ἓνα εἶδωλο τοῦ λαοῦ του, ποὺ ἀποδίδει μεταφορικὰ τὸ ἴδιο τὸ νόημα τῆς Ζωῆς. Τὴ χαιρετίζει σὰν τὴ βάτο τὴ μὴ καιομένη –εἰκόνα καὶ αὐτὴ βιβλική–, τὴν ἀμεταμέλητη στὰ παθήματά της, τὴν οὐδέποτε καταθέτουσα τὰ ὄπλα. Τὴν χαιρετίζει ὡς ἐλαφροσπάτητη, ποὺ ἐγείρεται ἀπὸ τὸν ὕπνο της καὶ κάνει θαύματα καινούργια. Τὴν χαιρετίζει σὰν τὴν ἄγρια δύναμη τοῦ ἐνστίκτου καὶ σὰν τὴν ἁγία ἀγκαλιὰ τῆς ἐρημίας. Τὴν ὀνομάζει μάννα τῶν ὀνείρων καὶ κυρὰ τοῦ Πελάγους, ποὺ φέρνει τὴν ἄγκυρα τῆς σωτηρίας καὶ τὸ ἀστρικό κάλλος. Τὴν βλέπει μὲ λυτὰ μαλλιά, ὀλόχρυσα ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, νὰ τρέχει στοὺς ἀνε-

μους, καὶ τὴν χαιρετίζει ὡς ποιητικὴ «λαλέουσα» ποὺ δαμάζει τὸν θάνατο. Εἶναι αὐτὴ ποὺ δημιουργεῖ τὶς ἐποχὲς καὶ ποὺ βάζει τὰ ἄστρα σὲ τάξη. Εἶναι ἁγία, προφητικὴ καὶ ἀνεξιχνίαστη. Εἶναι ἡ ἴδια ἡ Ζωή.

Εἰκόνες, ἐπίσης, ὀλοζώντανες μᾶς ὀδηγοῦν καὶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Τὸ «Τόσο ἦταν ἀλήθεια / ποὺ πιστὰ μ' ἀκολούθησε τὸ χῶμα / ἔγινε σὲ μεριεὲς κρυφὲς πρὸ κόκκινο» μᾶς παραπέμπει στὸ «ὅτι αὐτὸς ἔγνω τὸ πλάσμα ἡμῶν, ἐμνήσθη ὅτι χοῦς ἐσμεν» (Ψαλμ. ΠΒ΄ 14). Ἡ τὸ «Τὶς ἡμέρες μου ἄθροισα καὶ δὲ σὲ βρῆκα / πουθενά, ποτὲ, νὰ μοῦ κρατεῖς τὸ χέρι / στὴ βοή τῶν γκρεμῶν καὶ στῶν ἄστρον τὸν κυκεῶνά μου!» μᾶς πηγαίνει ἀπ' εὐθείας στὸ Ἄσμα Ἀσμαίων: «Ἐζήτησα αὐτὸν καὶ οὐχ εὔρον...» (Ψ' 1).

Ἡ ποίηση τοῦ Ἑλύτη εἶναι μὰ κατάφραση τῆς Ὁρθοδοξίας, δῆλωση τῆς ἑλληνικῆς του ἰθαγένειας. Ἡ βυζαντινὴ μελικὴ κληρονομία εἶναι ἀπὸ τὶς πρώτες μουσικὲς ἐντυπώσεις του. Μὲ βυζαντινοὺς ὕμνους συνοδεύει τοὺς ἀγῶνες τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως:

*Μονάχη ἔγνοια ἡ γλώσσά μου, μὲ τὰ πρῶτα
πρῶτα Δόξα Σοι!
Ἐκεὶ δάφνες καὶ βέργα
θυματὸ καὶ λιβάνισμα
τὶς πάλες εὐλογώντας καὶ τὰ καριοφίλια.
Στὸ χῶμα στὸ στρωμένο μὲ τ'
ἀμπελομάντιλα
κνίσες, τσουγκρίσματα
καὶ Χριστὸς Ἀνέστη
μὲ τὰ πρῶτα συμπάρα τῶν Ἑλλήνων.*

Ἀλλὰ καὶ πέρα ἀπὸ τὸ Ἄξιόν Ἔστι, στὰ ποιήματα τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἑλύτη συναντᾶμε καὶ ἄλλες εἰκόνες παρμένες ἀπὸ τὴ γνώση, τὴ σκέψη, τὸν σχολιασμὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μας κειμένων καὶ τὶς γιορτὲς τῆς Ὁρθοδοξίας μας. Στὰ κείμενά του τὸ θέμα τῆς πίστες στὸν Θεὸ ἐπανέρχεται ὡς στοιχεῖο βαθιὰ ζυμωμένο μὲ τὴν Ἑλλάδα

καὶ ἄρρηκτα δεμένο μετὰ τὴν ταυτότητα τοῦ Νεοέλληνα.

Σὰς παραθέτω μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ποιήματά του καὶ σὰς ἀφήνω νὰ ταξιδέψετε στὴν ποίηση τοῦ Ἑλύτη. Θὰ ἔλθουν στὴ μνήμη σας εἰκόνες ἑλληνικές:

*Κι ἔναν πόντο πιὸ ψηλὰ νὰ πᾶτε,
ἄνθρωποι,
εὐχαριστῶ θὰ σᾶς πεῖ ὁ Θεός.
(Ἐκ τοῦ πλησίον)*

*Μετὸ καῖκι καὶ μετὰ πανιὰ τῆς Παναγίας
Ἔφυγαν κατευόδιο τῶν ἀνέμων...
(Προσανατολισμοί, «Μελαγχολία τοῦ Αἰγαίου»)*

*Μεγάλα νέα καμπάνες
Στις ἀυλὲς ἄσπρες μπουγάδες
Στις παραλιές οἱ σκελετοὶ
Μπογιές κατράμι νέφτι
Ἐτομασίες τῆς Παναγίας
Ποῦ γιὰ νὰ γιορτάσει ἐλπίζει
Ἄσπρα πανιὰ καὶ γαλανὲς σημαιοῦλες.
(Ἥλιος ὁ πρῶτος)*

*Ἀκόμη, ἀπὸ τὴ συλλογὴ Τὸ Φωτόδεντρο
καὶ ἡ δέκατη τέταρτη ὁμορφιά:*

*Πρέπει νὰ ἔταν τῶν Βαῶν τοῦ οὐρανοῦ
ἐπειδὴ καὶ τὰ πουλιὰ κατέβαιναν
μ' ἓνα κλαδάκι πράσινο στὸ ράμφος...*

*Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς
ἐγὼ ποῦ ἀγάπησα
ἐγὼ ποῦ τήρησα τὸ κορίτσι μου σὰν ὄρκο
ποῦ ἔφτασα νὰ πιάνω τὸν ἥλιο ἀπ' τὰ φτερά
σὰν πεταλούδα
Πάτερ ἡμῶν...*

Μ' ἓνα τίποτα ἔζησα...

*Ἦσπου τέλος ἐνίωσα
κι ἄς πᾶ' νὰ μ' ἔλεγαν τρελό
πῶς ἀπὸ ἓνα τίποτα γίνεται ὁ Παράδεισος.*

Τί εἶναι ὁμως αὐτὸ ποῦ δένει τὸν Ἑλύτη μετὰ τὴν Ὁρθοδοξία; Γιὰ τὸν ποιητὴ, ἡ Ὁρθοδοξία μετὰ τὴν εἰκαστικὴ τῆς ἔκφρασι εἶναι ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου. Ἡ βαρκοῦλα τῶν ποιημάτων του ὀνομάζεται «Ἔχει ὁ Θεός». Τὸ νὰ τῆς δώσει ἄλλο ὄνομα θὰ ἦταν βλασφημία.

Ἐκτός, ὁμως, ἀπὸ εἰκόνα, εἶναι καὶ μνήμη:

*Μνήμη τοῦ λαοῦ μου σὲ λένε Πίνδο καὶ σὲ
λένε Ἄθω.*

Πέρα ἀπὸ τὴ μνήμη, εἶναι ἡ ἴδια τοῦ ἡ πατρίδα, ποῦ τὴν αἰσθησὴ τοῦ γι' αὐτὴ τὴν μετατρέπει σὲ ποίημα:

*Ξέρω πῶς εἶναι τίποτε ὄλ' αὐτὰ καὶ πῶς ἡ
γλῶσσα ποῦ μιλῶ δὲν ἔχει ἀλφάβητο
Ἄφοῦ καὶ ὁ ἥλιος καὶ τὰ κύματα εἶναι μιὰ
γραφὴ συλλαβικὴ ποῦ τὴν ἀποκρυπτογραφεῖς
μονάχα στοὺς καιροὺς τῆς λύπης καὶ
τῆς ἐξορίας*

*Κι ἡ πατρίδα μιὰ τοιχογραφία μ' ἐπιστροφές
διαδοχικὲς φράγκικες ἢ σλαβικὲς ποῦ
ἂν τύχει καὶ βαλθεῖς γιὰ νὰ τὴν ἀποκαταστήσεις
πᾶς φυλακὴ καὶ δίνεις λόγο
Σ' ἓνα πλῆθος Ἐξουσίες ξένες μέσῳ τῆς
δικῆς σου πάντοτε*

*Ὅπως γίνεται γιὰ τὶς συμφορές
Ὅμως ἄς φανταστοῦμε σ' ἓνα παλαιῶν
καιρῶν ἀλώνι ποῦ μπορεῖ νὰ ἔναι καὶ σὲ
πολυκατοικία ὅτι παίζοντε παιδιὰ καὶ ὅτι
αὐτὸς ποῦ χάνει*

*Πρέπει σύμφωνα μετὰ τοὺς κανονισμοὺς νὰ
πεῖ στοὺς ἄλλους καὶ νὰ δώσει μιὰν ἀλήθεια*

*Ὅποταν βρίσκονται στὸ τέλος ὅλοι νὰ κρατοῦν
στὸ χέρι τους ἓνα μικρὸ*

Δῶρο ἀσημένιο ποίημα.

(Τὸ Φωτόδεντρο καὶ ἡ δέκατη τέταρτη ὁμορφιά)

ΣΟΦΙΑ ΜΟΥΡΟΥΤΗ-ΓΕΩΡΓΑΝΑ
Καθηγήτρια Φιλολογίας